

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Een liberale verdediging van de verzorgingsstaat

Verweij, P.J.C.

Citation

Verweij, P. J. C. (1982). Een liberale verdediging van de verzorgingsstaat. *Acta Politica*, 17: 1982(1), 125-137. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3452273>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3452273>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

rechtvaardige basisstructuur, afhankelijk van de wijze waarop men zijn opvattingen over politieke participatie uitlegt, twee fundamenteel verschillende interpretaties te geven zijn: een egalitaire interpretatie en een die daarentegen de vrijheid zwaarder laat wegen' (p. 34). In de formulering van zijn rechtvaardigheidsbeginsel legt Rawls de prioriteit bij het beginsel van de vrijheid. Dat wil zeggen, het eerste beginsel, dat iedereen een zo groot mogelijk stelsel van vrijheden toestaat, plaatst hij boven het tweede beginsel. Dit tweede beginsel regelt de verdeling van primaire sociaal-economische goederen. Volgens dit beginsel is een ongelijke verdeling alleen dan toegestaan, indien de ongelijkheid verbonden is aan posities die voor iedereen in principe toegankelijk zijn (onder aanname van gelijke kansen), en indien een ongelijke verdeling in het voordeel is van de zwaksten in de samenleving (Rawls, p. 302/303).

Deze prioriteit van vrijheid boven gelijkheid geldt voor Rawls niet absoluut. Het is immers duidelijk dat de waarde van de vrijheid, met name waar deze betrekking heeft op deelname aan politieke besluitvorming, juist door sociaal-economische ongelijkheden gering kan zijn. Rawls zegt: 'The liberties protected by the principle of participation lose much of their value whenever those who have greater private means are permitted to use their advantages to control the course of the public debate' (p. 225). Dit punt, waar Rawls gelijkheid boven vrijheid stelt om gelijke deelname aan politieke besluitvorming te waarborgen, is het centrale thema van de studie van Gutmann. Haar belangrijkste stelling luidt: 'The argument for liberal egalitarianism is that in a society lacking the foundations established by distributive principles – universal welfare rights and a relatively equal distribution of income and wealth – the results of the actual consent of the majority of political participants must be morally questionable' (p. 190). Op welke wijze onderbouwt Gutmann deze stelling?

De vraag hoe de baten en lasten over de verschillende leden van de samenleving verdeeld behoren te worden, dit is de principes van verdelende rechtvaardigheid, is het centrale thema van 'A Theory of Justice'. Politieke participatie neemt in de basisstructuur van de rechtvaardige samenleving geen centrale plaats in. Het dient alleen ter ondersteuning van de rechtvaardigheid. Door participatie wil Rawls tyrannie van de overheid of van bepaalde belangengroepen tegengaan. Gutmann daarentegen neemt een andere positie in. Zij beschouwt participatie als een leerschool voor zelfontwikkeling. Burgers kunnen zo hun capaciteiten op bijvoorbeeld politiek gebied en hun gevoel voor samenleven, ontwikkelen. Deze meer positieve waardering voor participatie ontleent Gutmann aan de politieke filosofie van J. S. Mill. 'For Mill', schrijft Gutmann, 'political participation is both a means to the inclusive end of human self-development and in itself a valuable aspect of progressive human social activity. His model of a progressive being is a composite one,

consisting of two ideals: (1) free development of one's personality – *determining* what one's interests are; and (2) rational intellectual development – *discovering* what is in one's interest as a social being, and, of course, how to achieve that interest' (p. 55). Met de vraag onder welke, vooral sociaal-economische voorwaarden, dit ideaal van participatie mogelijk is, heeft Mill zich niet expliciet bezig gehouden. In de economie was Mill allereerst aanhanger van het 'laissez faire' beginsel. De lijn van Gutmanns betoog is duidelijk. Aan de ene kant Rawls, die zich hoofdzakelijk bezig houdt met principes van verdelende rechtvaardigheid, maar politieke participatie niet expliciet aan de orde stelt. Aan de andere kant Mill, die de waarde van participatie sterk benadrukt, maar weinig aandacht heeft voor de sociaal-economische voorwaarden.

Gutmanns probleem is nu: hoe kunnen principes van rechtvaardigheid met het ideaal van participatie worden verenigd. Op het eerste gezicht lijkt het combineren van rechtvaardigheid en participatie te leiden tot een tegenspraak; een 'paradox', zegt Gutmann. Het is namelijk zeer wel denkbaar dat de resultaten van democratische besluitvorming in strijd zijn met de eisen van rechtvaardigheid. Op basis van rechtvaardigheid zou bijvoorbeeld *x* de uitkomst van beslissing *n* behoren te zijn. Bovendien menen we, op basis van het participatie-ideaal, dat *p* het (democratisch) proces is volgens welke *n* genomen moet worden. Wat te doen als *p* leidt tot niet-*x*? De 'niet-democratische' oplossing luidt volgens Gutmann, bepaalde terreinen, zoals grondrechten en principes van rechtvaardigheid, van besluitvorming uit te sluiten.

In 'A Theory of Justice' heeft Rawls aangetoond dat op een fundamenteeler niveau, dit is over de basisstructuur van de samenleving, unanimitéit kan ontstaan over grondrechten en principes van rechtvaardigheid. In de oorspronkelijke situatie ('original situation'), betoogt Rawls, vindt besluitvorming over deze basisstructuur plaats onder een sluier van onwetendheid ('veil of ignorance'). De afspraken over deze basisstructuur ('social contract') zijn dan het resultaat van een soort 'herrschaftsfreien Diskussion vernünftiger Menschen'. Gutmann accepteert deze afleiding van Rawls. Daarom betekent het niet-democratische van de oplossing alleen dat op institutioneel niveau de grondprincipes niet louter door meerderheidsbesluiten kunnen worden gewijzigd. Maar het betekent ook dat Gutmann participatie onderschikt aan rechtvaardigheid. Haar verdediging van deze opvatting luidt: 'Participatory government must operate within the context of just government. The former *allows* every person an equal right to employ and refine his passions; the latter *ensures* that the interest of all citizens as potentially rational beings are equally protected by egalitarian distributive principles. Participation is thereby constrained rather than threatened by the principles of distributive justice: for only if citizens are first properly situated can the results of participation be under-

stood as fair from a procedural point of view. Nor is participation a threat to the equal distributional principles of Rawlsian justice: for participatory decision making can operate within the structural context and constraints of those principles. The basis for my argument is that, from the standpoint of an ideal theory of liberal justice, the ideal of an egalitarian distribution of goods is to a significant extent a precondition for equalizing participatory opportunity' (p. 188/189). Rechtvaardigheid heeft dus prioriteit boven participatie, omdat hierdoor de voorwaarden geschapen kunnen worden die een gelijke participatie waarborgen. In het ideaal van gelijke participatie komt één van de belangrijkste waarden van de liberale politieke filosofie naar voren: de gelijkwaardigheid (equal-dignity) van allen. Wordt bijvoorbeeld het stemrecht ongelijk verdeeld, zoals bij censuskiesrecht, dan is dit hiermee in strijd. Maar ook materiële beperkingen om deel te nemen aan politieke besluitvorming, zoals een zeer ongelijke inkomensverdeling, staan hiermee op gespannen voet. Gutmann schrijft namelijk: 'To deny effective participatory rights or fair equality of participatory opportunities is to deny the equal dignity of individual citizens' (p. 181). De lijnen in de theorie van Rawls en Mill heeft Gutmann hier met elkaar verbonden.

Een toepassing: rechtvaardigheid, participatie en onderwijs

De praktische toepassing van deze 'synthese' is niet onbelangrijk. Gutmann bespreekt uitgebreid de vraag hoe ver de invloed van o.a. ouders op scholen kan gaan. In Amerikaanse grote steden zoals New York en Detroit ontstond in de jaren zestig en zeventig verzet tegen het centraal gecontroleerde onderwijssysteem. Aanleiding voor dit verzet was dat het feitelijk bestaande onderscheid tussen 'blanke' en 'zwarte' scholen nog niet was opgeheven. Om tot echte integratie te komen ontstond een beweging die pleitte voor 'community control of schools'. Het schoolbestuur zou volgens deze opvatting representatief moeten worden samengesteld uit buurtbewoners. Deze instantie zou dan de volledige controle over het onderwijs op de betreffende school moeten hebben. Dit hield in: het aannemen en ontslaan van leerkrachten; toezicht op het curriculum; en het voeren van een financieel beleid. De argumenten voor deze decentralisatie en vergroting van de invloed van de buurtbewoners waren vooral:

- dat hierdoor de onderwijsbelangen van de zwarte meerderheid beter gegaandeerd zouden zijn;
- dat zwarte ouders beter de onderwijsbelangen en behoeften van hun kinderen zouden kennen dan de blanke onderwijzers;
- en tenslotte, dat zwarte ouders hierdoor belangrijke sociale vaardigheden

en kennis zouden opdoen, waardoor zij gerespecteerde burgers zouden worden.

Uit de evaluatie van verschillende experimenten bleek dat de gevolgen desastreus waren. Niet alleen daalde de kwaliteit van het onderwijs, maar ook de deelname van de ouders en de buurtbewoners in de besturen was gering. Gutmann trekt hieruit de volgende negatieve conclusie: 'Those who argued that equal dignity would be accorded to blacks and other disadvantaged minorities by granting them greater participatory power over their children's education ignored the preconditions both for achieving equal dignity and for achieving meaningful opportunities to participate in politics'. Veelbetekenend in deze tijd van heroverwegingen zonder visie is de daarop volgende zin: 'It is much less costly for a society to offer votes and positions on community schoolboards to the disadvantaged than to offer them welfare rights, equality of education, and equal effective opportunities for decent employment' (p. 195). Het enige positieve dat Gutmann in dit experiment ziet is, dat de voorvechters voor 'community control' 'thereby learned that educational results are more important than educational government...'. (p. 197). Maar dit is wel een schrale troost.

Deze kritiek van Gutmann op de 'community control' lijkt me ook van toepassing op bepaalde voorstellen tot hervorming van de verzorgingsstaat. Een belangrijk punt van kritiek op de verzorgingsstaat is de toenemende professionalisering van de hulpverlening. Volgens de critici leidt deze eerder tot vergroting van de afhankelijkheid, dan tot vergroting van de mondigheid van de cliënt. Zelfhulp en ruim baan voor het particulier initiatief moeten de oplossing brengen. A. de Swaan heeft in NRC-Handelsblad (o.a. 20-3-1981) het voorstel gedaan tot een 'reformatie van de verzorgingsstaat'. Hulpzoekers moeten zich, volgens dit voorstel, op basis van bereikbaarheid, geestverwantschap, en bereidheid tot wederzijdse bijdragen, verenigen in congregaties. Deze dient dan, als ze dit noodzakelijk acht, een verzoek in tot professionele hulp. Als dit verzoek wordt toegewezen houdt de congregatie, als ze daartoe in staat is, het toezicht en beheert de voorzieningen. De professionele kwaliteit van de hulpverlening en distributieve rechtvaardigheid in de verdeling van de voorzieningen over de verschillende congregaties moet zijn gewaarborgd, vindt De Swaan. Wat het eerste betreft meent De Swaan, dat in een congregatie de leden de dienst uit moeten maken, maar ze zijn geen deskundigen. De leden bepalen alleen welke experts zullen worden aangetrokken en waartoe deze zullen worden ingezet. Het probleem van de rechtvaardigheid lost De Swaan op door de instelling van een 'verzorgingsraad', die de verschillende aanvragen moet toetsen. Uitgaande van dit idee zouden bijvoorbeeld een groep vrouwen van Turkse gastarbeiders uit een bepaalde stad een congregatie kunnen vormen. Zij zouden een verzoek kunnen indienen om onderwijs te

krijgen in de Nederlandse taal. Zeker, aan De Swaans voorstel zitten veel positieve kanten, maar dit voorbeeld roept, zoals al blijkt, grote problemen op. Allereerst betwijfel ik of een dergelijke congregatie ooit van de grond zal komen. En als deze congregatie er wel komt, met hulp van derden (dit is gespecialiseerde welzijnswerkers), betwijfel ik of ze in staat is al de activiteiten te ondernemen die De Swaan noemde. Indien deze activiteiten ook door andere, gespecialiseerde krachten, moeten worden gedaan, vraag ik mij af wat het verschil dan eigenlijk nog is met de bestaande situatie, waarin gespecialiseerde beroepskrachten zo'n belangrijke rol spelen. Ik meen dat De Swaans voorstel te veel veronderstelt aan zelfwerkzaamheid en sociale vaardigheden. Hij veronderstelt dat zwakke groepen in de samenleving het belang van participatie zullen inzien en ook hiertoe in staat. Dit lijkt me vaak niet het geval. Daarom meen ik dat deze reformatie er eerder toe zal leiden dat juist de zwakken belangrijke voorzieningen zullen missen, wat tot een verslechtering van hun positie leidt. De Swaans voorstel berust op participatie, maar hij vergeet dat we nog niet in een rechtvaardige samenleving zitten, waardoor zijn voorstel weleens een averechts effect kan hebben.

Gutmans aanvulling op Rawls

Gutmann poogt Rawls' theorie in egalitaristische zin aan te vullen, en daarbij toch binnen de liberale uitgangspunten van zijn theorie te blijven. Ook voor Gutmann namelijk vormt het belang van het individu de grens tussen liberale en socialistische, collectivistische theorieën. De belangrijkste aanvulling die Gutmann naar voren brengt is, dat onder Rawls' eerste beginsel, dat een aantal klassieke grondrechten omvat zoals bijvoorbeeld vrijheid van meningsuiting, geweten, vergadering en vereniging, ook sociale grondrechten (welfare rights) moeten vallen, zoals bijvoorbeeld minimum inkomen, recht op wonen, onderwijs en gezondheidszorg. '... in addition to formal rights and liberties', zegt Gutmann redenerend vanuit Rawls' oorspronkelijke situatie, 'certain basic human goods and services are prerequisites to the free and enjoyable use not only of all other goods, but of basic liberties as well. These goods are essential to one's very ability to pursue a life plan: education and jobtraining, housing and employment, medical care and legal services' (p. 126). Een dergelijke aanvulling betekent dat: 'welfare rights are thereby elevated to a level of priority with the first principle of equal liberty in order to secure what I shall call "basic effective liberty" to all people' (p. 126, cursivering P.V.). Deze aanvulling is gebaseerd op Rawls' ambivalente uitspraken over de vraag wanneer zijn beginsel van rechtvaardigheid en de hierbij behorende prioriteitsregels van toepassing zijn. Rawls schrijft bijvoorbeeld: '... if the persons in the original situation assume that their basic liberties can be *effectively exercised*,

they will not exchange a lesser liberty for an improvement in their economic well-being, *at least not once a certain level of wealth has been attained*' (p. 542, cursivering P.V.). De prioriteit van het eerste beginsel over het tweede beginsel is dus opnieuw betrekkelijk. Bovendien blijkt dat Rawls een samenhang aanbrengt tussen een bepaald welvaartsniveau en het effectief kunnen uitoefenen van vrijheden. Wanneer Gutmann betoogt dat het eerste beginsel van een gelijke verdeling van vrijheden pas betekenis heeft, indien een sociaal minimum is gegarandeerd, dan kan dit zeker vanuit Rawls ondersteund worden. Maar omdat het tweede beginsel (het beginsel van gelijke kansen en het difference principle) volgens Gutmann te weinig garantie biedt voor dit sociale minimum, moet dit minimum in de vorm van 'welfare rights' in het eerste beginsel worden vastgelegd. Men zou natuurlijk tegen kunnen werpen dat een dergelijke aanvulling van Rawls' theorie niet nodig is. Immers het beginsel van gelijke kansen zou bijvoorbeeld al een minimum aan scholing en opleiding kunnen garanderen, omdat iedereen dan formeel het recht op onderwijs heeft. Maar dan is de vraag of door de werking van het difference principle de verschillen in inkomen niet zo groot worden, dat het beginsel van gelijke kansen toch niet meer is gegarandeerd. Lehning en Van der Veen komen tot een zelfde conclusie. Indien de prioriteitsregels van Rawls intact worden gelaten, schrijven ze, kan dit het volgende effect hebben: 'De verschillen tussen arm en rijk, machtig en onmachtig, die door het difference principle toegestaan zijn, zouden er toe kunnen leiden dat de verwezenlijking van het beginsel van gelijke vrijheden – evenals de verwezenlijking van het billijke kansenbeginsel – in gevaar wordt gebracht' (p. 38).

De consequenties van deze aanvulling op 'A Theory of Justice' zijn zeer belangrijk. Er ontstaan namelijk twee soorten verdelingen van goederen. Een eerste verdeling, die door het herziene eerste beginsel bepaald wordt, en nu naast de klassieke vrijheden ook sociale grondrechten omvat; en een tweede verdeling die alle resterende of luxe goederen omvat en door het tweede beginsel, vooral door het difference principle, bepaald wordt. Deze eerste verdeling zegt Gutmann 'underwrites the maximum welfare state within a Rawlsian system', terwijl de tweede verdeling 'expands justice beyond the welfare state to a potentially more egalitarian system of distribution than that supported by previous liberal theorists' (p. 127). De zwakke steun in deze redenering van Gutmann is dat niet omschreven is wat nu precies onder de eerste verdeling valt. Terecht merkt zij op dat een dergelijke specificatie buiten haar betoog valt, omdat dit afhankelijk is van de situatie en traditie in een bepaald land.

In de huidige debatten over bezuinigingen en de verzorgingsstaat is deze gedachten van Gutmann zeer actueel. Teveel namelijk staan bezuinigingen en heroverwegingen voorop; normatieve criteria voor het beoordelen hiervan

ontbreken. Het zijn vaak gelegenheidsargumenten die de doorslag geven. C. J. M. Schuyt deed in De Volkskrant (8-5-1981) hiervoor een interessant voorstel: het invoeren van een door de overheid gegarandeerd pakket basisvoorzieningen. Een voorstel dat vanuit Gutmann ondersteund kan worden. Maar net als Gutmann geeft Schuyt niet aan wat er onder deze basisvoorzieningen moet vallen. Wel doet hij een voorstel om de inhoud nader te bepalen. Hij vindt dat de inspanning en inzet voor het collectief welzijn gericht moet worden op 'een brede maatschappelijke discussie over het verschil tussen noodzakelijke en wenselijke goederen in de verzorgingsstaat'. Het voordeel van een dergelijke discussie is niet alleen dat de wildgroei in de vele voorzieningen van de verzorgingsstaat kan worden ingeperkt, maar ook dat de ideologische fundering van de verzorgingsstaat beter wordt en ook meer acceptabel zou kunnen zijn. Gutmann draagt voor een dergelijke discussie belangrijk materiaal aan. Daarnaast geeft zij goede argumenten voor een verdeling van goederen, volgens het difference principle, die niet onder dit pakket vallen. Het lijkt me dat ook dit verdelingsbeginsel in de discussie betrokken zou moeten worden. Basisvoorzieningen passen, zoals Gutmann aangeeft, in een totaal concept van rechtvaardigheid. Wordt slechts een deel hiervan uitgevoerd dan is het niet denkbeeldig dat er een onderscheid gaat ontstaan tussen eerste en tweederangs burgers. Hierdoor wordt het fundament van de rechtvaardigheid, de gelijkwaardigheid van allen, ondergraven.

De kritiek op het liberaal egalitarisme

Gutmanns pleidooi voor een liberaal egalitarisme berust niet alleen op een aanvulling van Rawls' theorie. Haar bespreking van Rawls wordt vooraf gegaan door een analyse van het gelijkheidsideaal in de traditie van de liberale politieke filosofie. Hieruit blijkt dat het belang van het individu en de gelijkwaardigheid van allen de centrale waarden zijn. In laatste instantie berust hierop het pleidooi voor egalitarisme. De analyse van het gelijkheidsideaal begint Gutmann met het onderscheid tussen twee verschillende stromingen: een eudaïmonistische school (Bentham en J. Mill) en een rationalistische school (Locke en Kant). Het verschil tussen beiden is dat de eerste vooral de nadruk legt op gelijke behoeften ('equal passions') en de tweede uitgaat van rationele gelijkheid van allen ('equal capacity for understanding and accepting principles of justice'). In de politieke filosofie van J. S. Mill komen volgens Gutmann beide elementen naar voren. Mill benadrukt dat men op rationele wijze tussen de verschillende 'pleasures' kan kiezen, maar dat dit voor sommigen door sociaal-economische factoren ('social inheritance') niet mogelijk is. De Fabians (Cole, Webb, Tawney), betoogt Gutmann, gaan gedeeltelijk op het spoor van Mill verder en pleitten voor een gelijke verdeling van goederen

om een menswaardig bestaan voor allen mogelijk te maken. In de linguïstische benadering die Gutmann hierna bespreekt gaat het om de wijze van argumenteren ('relevant reason approach') voor een liberaal egalitarisme. De centrale vraagstelling van deze benadering is volgens Gutmann: wanneer is de uitspraak 'a is the relevant reason for distributing x', waar. Gutmanns bespreking van de liberale traditie in een bestek van 100 pagina's kan natuurlijk niet uitputten zijn, maar de vele literatuurverwijzingen en aanvullende voetnoten, te samen meer dan 50 pagina's, vangen dit zeker op.

Hieruit blijkt dat vanuit de liberale optiek zeker argumenten vóór de verzorgingsstaat te geven zijn, maar dat niet alleen, Gutmann pleit vanuit haar liberaal egalitarisme ook voor een uitbouw van de verzorgingsstaat. De vraag is dan gerechtvaardigd wat dit liberaal egalitarisme onderscheidt van andere ideologische standpunten. Dit komt duidelijk naar voren in haar weerlegging van de kritiek van socialistische zijde (C. B. Macpherson) en van neo-conservatieve zijde (R. Nozick) op Rawls' theorie.

In 'Democratic Theory' oefent C. B. Macpherson scherpe kritiek uit op Rawls' rechtvaardigheidstheorie. Macpherson vindt Rawls' rechtvaardigheidstheorie een legitimatie van 'the liberal democratic capitalistic welfare state', dat wil zeggen het rechtvaardigt ongelijkheden binnen een kapitalistische klassemaatschappij.

Het meningsverschil tussen Macpherson en Rawls/Gutmann draait om de vraag welke economische structuur te verenigen is met principes van rechtvaardigheid. Want ook Macpherson meent dat het kunnen beschikken over primaire sociaal-economische goederen een noodzakelijke voorwaarde is voor 'effectieve vrijheid', of zoals Macpherson het formuleert, voor een 'democratic society'. Macphersons stelling is dat zolang er privé-bezit van produktiemiddelen bestaat deze effectieve vrijheid niet gerealiseerd kan worden. De marktrelaties die hieruit ontstaan leiden volgens hem tot ongelijkheid in welvaart en macht, waardoor een menswaardig bestaan voor allen geenszins is gegarandeerd. Gutmann bestrijdt deze opvatting. Zij meent dat haar theorie belangrijke grenzen stelt aan op eigendom gebaseerde machtsverhoudingen en dat daarom de voorgestelde principes van rechtvaardigheid wel degelijk gerealiseerd kunnen worden. 'The difference principle', zegt ze, 'takes away from the capitalist the collective power to determine the wage rates. The fair equality-of-opportunity principle ensures ample training and employment for all. The equal-effective-rights principle is likely to necessitate a highly progressive rate of taxation upon owners of capital' (p. 147). Het kapitalisme, produktie op basis van privé-bezit van produktiemiddelen, wordt door deze principes van Gutmann aanzienlijk beperkt. Binnen deze grenzen vindt Gutmann dat de organisatie van de produktie niet van beslissende invloed is op het bereiken van rechtvaardigheid en gelijkheid. Het be-

wijs van het tegendeel schrijft Gutmann 'will always fall upon those who would maintain that private enterprise is necessary incompatible with establishing a fair value of liberty or equal self-respect for the least advantaged' (p. 149).

Het meningsverschil tussen het socialisme van Macpherson en het liberaal egalitarisme van Gutmann draait dus om de vraag of privé-bezit van produktiemiddelen verenigbaar is met het bereiken van rechtvaardigheid en gelijkheid. Als de overheid grenzen en voorwaarden stelt, vindt Gutmann, is dit wel te bereiken. Deze staatsinvloed vormt een belangrijk punt van kritiek van conservatief liberalen. In de conservatief liberale opvatting ligt binnen de gelijkwaardigheid van allen, de nadruk op de onderlinge verschillen: de individualiteit. Het onbeperkte eigendomsrecht is hiervan de belangrijkste uitdrukking en herverdelende staatsinvloed is dus hiermee in strijd. R. Nozick, zegt Gutmann, wil in 'Anarchy, State and Utopia' aantonen dat 'when one begins an investigation of social justice with an assertion of individual rights, one must end with a minimal collective power . . .' (p. 156). Alleen een minimale staat, dit is een staat die het monopolie heeft van het legitiem gebruik van geweld in een bepaald gebied, en dus niet zoals de verzorgingsstaat nog een herverdelende functie heeft, is met dit uitgangspunt van individuele rechten in overeenstemming. Dit recht op eigendom baseert Nozick op de gedachte van Locke dat men 'zichzelf bezit' en dat men daarom ook het recht heeft op de producten van zijn arbeid: eigendom en de resultaten hiervan. Het hiermee verbonden beginsel van rechtvaardigheid luidt: 'to each according to the fruits of his efforts' (p. 147). Het verdelingsmechanisme dat volgens Nozick recht doet aan dit beginsel is de markt. Gutmann betwijfelt dit. Want zegt ze: 'The market's smooth functioning is only guaranteed by every individual's compliance with its rules, and even the particular rewards accruing to any individual transaction are determined only by the aggregate pattern of supply and demand resulting from each person's participation or non-participation' (p. 158). Gezien deze sociale vooronderstellingen van het marktmechanisme is de vraag terecht of de markt wel verdeelt op basis van ieders individuele inspanning. De markt verdeelt namelijk op basis van het *totaal* van individuele inspanningen.

De consequentie is heel duidelijk. In het liberaal egalitarisme van Gutmann past een ongereuleerde werking van het marktmechanisme niet. Deze werking moet door de overheid op basis van de principes van rechtvaardigheid worden ingeperkt. De problemen die dan ontstaan zijn niet gering; dit blijkt uit het volgende voorbeeld.

Markt, beloning en prestatie

Indien bijvoorbeeld inkomensverschillen alleen via de markt tot stand komen bestaat er in theorie een verband tussen schaarste, beloning en inspanning. Gutmann meent net als Rawls dat ongelijkheid in beloning voor verschillende arbeidsprestaties, die uit de werking van het marktmechanisme voortkomen, tot op zekere hoogte een aansporing zijn. Maar het marktmechanisme houdt geen rekening met het sociaal minimum, ondanks de geleverde prestatie. Vandaar Gutmanns pleidooi voor het inperken van het marktmechanisme middels de beginselen van rechtvaardigheid: 'welfare rights' moeten iedereen een sociaal minimum garanderen. Ten tweede belooft dat marktmechanisme schaarse, toevallig met de geboorte meegekregen talenten. Gutmann accepteert deze beloningsverschillen zolang ze voldoen aan het difference principle; dus: zolang deze verschillen in het voordeel zijn van de zwaksten. Het probleem is nu dat het difference principle onvoldoende ruimte kan laten voor door de markt gesanctioneerde beloningsverschillen, bijvoorbeeld door een hoge belastingdruk. In dit geval kan de produktiviteit dalen of zouden bepaalde functies niet meer kunnen worden vervuld. Dit is dus nadelig voor de positie van de zwaksten. In dit geval is de grens van gerechtvaardigde inkomensverschillen bereikt. Maar, hier is verondersteld dat relatie tussen belastingdruk en produktieve inspanning bekend is. Deze relatie tussen belastingstructuur en negatieve inspanningseffecten is nu juist een probleem, betogen Lehning en Van der Veen. Hun conclusie over de werking van het difference principle luidt daarom: 'Men kan Rawls voorhouden dat zijn rechtvaardigheidsconceptie in feite de privileges van de bezitters van schaarse talenten en vermogens legitimeert. Dreigen deze privileges te worden aangetast dan kunnen de betreffende groepen een vermindering van hun produktieve prestaties in het vooruitzicht stellen, terwijl zij zich op de beginselen van sociale rechtvaardigheid beroepen. Omgekeerd kunnen de minst-bevoorrechten in elke situatie aandringen op inkomensnivellering zonder daarbij serieus in overweging te hoeven nemen, dat negatieve inspanningseffecten eventueel tot een aantasting van het sociale minimum zouden kunnen leiden' (p. 47). Gutmann onderkent dit bezwaar. Zij ziet ook de mogelijkheid dat geprivilegieerden met het difference principle in de hand zich tegen verdere nivellering en beperking van het marktbeginnsel opstellen. In theorie is hiertegen geen garantie te geven, zegt Gutmann, maar in de praktijk 'the context of just institutions governed by fair equality of opportunity in which the difference principle operates will militate against such possibilities' (p. 131). Ten tweede brengt Gutmann naar voren dat het difference principle alleen dan dit soort activiteiten van geprivilegieerden rechtvaardigt 'only if they provide greater benefits to the least advantaged than any possible alternate arrangements. Set within the context of more

egalitarian background institutions, it is hard to imagine the results of the difference principle as other than egalitarian relative to income and wealth disparities with contemporary societies' (p. 132).

Volgens Gutmann gaat van het difference principle in combinatie met de andere principes van rechtvaardigheid, een belangrijke nivellerende werking uit, die bovendien niet hoeft te leiden tot negatieve inspanningseffecten. Ook deze argumentatie is in het licht van de huidige debatten over de hoogte van de lonen en de uitkeringen erg actueel. Onlangs verscheen van de gezamenlijke werkgeversorganisaties VNO en NCW een nota over het inkomensbeleid in de jaren zeventig en tachtig. Hierin wordt gepleit voor een decentralisatie van het inkomensbeleid. De loonkundige J. Crijns van het VNO lichtte dit in een interview met NRC-Handelsblad (24-6-1981) als volgt toe: 'Wij vinden dat ons systeem onvoldoende prestatieprikkels bevat. De nivellering is al veel te ver doorgedaan. Bij een politiek van economisch herstel moet je zorgen dat mensen die produktie moeten leveren en verantwoordelijkheid moeten dragen beter beloond worden. Wij willen dat tot uitdrukking brengen in het bruto loonbeleid. Maar ook via het secundaire en tertiaire verdelingsbeleid zou minder extreem genivelleerd moeten worden dat tot nu toe gebeurt'. In dezelfde richting gaat het betoog van W. Driehuis en A. van der Zwan in NRC-Handelsblad (29-5-1981), als zij naar voren brengen dat 'we in de naaste toekomst weer meer gewicht zullen moeten toekennen aan de arbeid en het leveren van prestaties . . . hierin past een zekere mate van loondifferentiatie'. H. van der Doel heeft in de Haagse Post (27-6-1981) hier tegen in gebracht dat: 'De hoogste inkomens in onze samenleving thans viermaal zoveel verdienen als de laagste inkomens. De socialistische econoom Jan Tinbergen heeft uitgerekend dat dit inkomensverschil voor meer dan de helft het gevolg is van het betalen van bij de geboorte meegekregen talenten. Als alleen arbeidsoffers zouden worden gecompenseerd zouden de hoogste inkomens hoogstens tweemaal zoveel verdienen als de laagste. Kortom: de prestaties in onze maatschappij zijn financieel niet ondergewaardeerd, nee, zij zijn zwaar overgewaardeerd'. Deze argumentatie van Van der Doel lijkt mij een uitstekende toepassing van het difference principle. Zijn bezwaren kunnen daarom verder worden ondersteund met Gutmanns argumenten voor een egalitaire rechtvaardigheid.

Liberalisme en de verzorgingsstaat

Op twee belangrijke punten heeft Gutmann haar visie op het liberaal egalitarisme geconfronteerd met andere opvattingen, namelijk met de kritiek op het privé-bezit van produktiemiddelen (Macpherson) en met de voordelen van een verdeling volgens de markt (Nozick). Hiermee brengt Gutmann belangrijke wijzigingen aan in het klassieke liberalisme. Gevoegd bij de andere pun-

ten in haar betoog: de aanvulling op Rawls op het punt van de vrijheden, en de belangrijke plaats die participatie in deze opvatting van rechtvaardigheid inneemt, ontstaat het beeld van een nieuw soort liberalisme. Staat in het klassieke liberalisme het beginsel van gelijke kansen centraal, in dit nieuwe liberalisme gaat het juist om een gelijke verdeling van resultaten, dat wil zeggen een gelijke verdeling van primaire sociaal-economische goederen. Gutmann schrijft: 'The arguments for welfare rights and for economic redistribution derived from the difference principle can be understood as outgrowths of a relatively new liberal awareness of the material prerequisites for equalizing opportunity among individuals that appears within contemporary industrial societies' (p. 218). Het is duidelijk dat aan dit liberalisme harde argumenten kunnen worden ontleend ter verdediging van de verzorgingsstaat. Of deze argumenten ook onder Nederlandse liberalen gehoor zullen vinden is de vraag, maar uit Gutmanns liberaal egalitarisme blijkt wel dat de verdediging van de verzorgingsstaat niet alleen een socialistische aangelegenheid behoort te zijn. Dit maakt 'Liberal Equality' van Amy Gutmann niet alleen tot een theoretisch belangwekkend boek, maar ook tot een actueel politiek filosofische betoog.